

ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДА МЕХНАТ КЎРСАТКИЧЛАРИ ТАХЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ

Сувонов Бекниёз Бахтиёр ўғли

Тошкент давлат иқтисодий университетини

ORCID: 0000-0003-4165-2091

Аннотация. Ушбу мақолада хўжалик юритувчи субъектларда меҳнат кўрсаткичларини таҳлил қилиш ва такомиллаштириш усуллари ўрганилган. Меҳнат унумдорлигини баҳолаш учун интеграл кўрсаткичлар ва инновацион кўрсаткичлардан фойдаланиш орқали меҳнат ресурсларининг самарали фойдаланишини таъминлаш йўллари кўрсатилган.

Калит сўзлар: меҳнат кўрсаткичлари, интеграл кўрсаткичлар, инновацион кўрсаткичлар, меҳнат унумдорлиги, самарадорлик, хўжалик юритувчи субъектлар.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АНАЛИЗА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ТРУДА В ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТАХ

Сувонов Бекниёз Бахтияр угли.

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В данной статье рассматриваются методы анализа и совершенствования показателей труда в хозяйствующих субъектах. Показаны пути обеспечения эффективного использования трудовых ресурсов с помощью интегральных и инновационных показателей оценки производительности труда.

Ключевые слова: показатели труда, интегральные показатели, инновационные показатели, производительность труда, эффективность, хозяйствующие субъекты.

INNOVATIVE METHODS OF IMPROVING THE ANALYSIS OF LABOR INDICATORS IN ECONOMIC ENTITIES

Suvonov Bekniyoz Bakhtiyar ugli

Tashkent State University of Economics

Abstract. This article explores methods for analyzing and improving labor indicators in economic entities. It highlights ways to ensure effective use of labor resources through the use of integral and innovative indicators for evaluating labor productivity.

Key words: labor indicators, integral indicators, innovative indicators, labor productivity, efficiency, economic entities.

Кириш.

Меҳнат кўрсаткичлари хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий фаолиятини баҳолашда муҳим аҳамият касб этади. Ушбу кўрсаткичлар ишлаб чиқариш жараёнининг самарадорлигини, меҳнат ресурсларининг фойдаланиш даражасини ва иқтисодий натижаларни ўлчаш учун асосий мезон бўлиб хизмат қилади. Меҳнат кўрсаткичлари орқали субъектларнинг меҳнат унумдорлиги, меҳнат харажатлари ва ишлаб чиқариш самарадорлиги ҳақида тўлиқ маълумот олиш мумкин.

Меҳнат кўрсаткичларини тўғри таҳлил қилиш ва баҳолаш хўжалик юритувчи субъектларнинг рақобатбардошлигини оширишда, меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишда ва умумий иқтисодий фаолиятни яхшилашда муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун меҳнат кўрсаткичларини таҳлил қилишнинг замонавий методларидан фойдаланиш, уларнинг самарадорлигини оширишга қаратилган илғор тажрибаларни жорий этиш зарур.

Ушбу мақолада хўжалик юритувчи субъектларда меҳнат кўрсаткичларини таҳлил қилишнинг муҳимлиги, бу соҳадаги муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари таҳлил қилинади. Шунингдек, меҳнат кўрсаткичларини такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилади. Тадқиқот натижалари меҳнат кўрсаткичларининг самарадорлигини ошириш ва хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий фаолиятини яхшилашга хизмат қилади.

Адабиётлар шарҳи.

Технологик тараққиёт меҳнат унумдорлигидаги ўзгаришларнинг муҳим омили ҳисобланади. Автоматлаштириш, сунъий интеллект ва робототехника самарадорликни ошириш потенциалига эга, аммо ишчи кучини сиқиб чиқариши мумкин. Брйнжолфссон ва МсАфее (2014) каби олимлар ушбу технологияларнинг меҳнат бозорларига таъсирини ўрганиб, ишчи кучининг малакасини ошириш ва мослашиш зарурлигини таъкидладилар (Brynjolfsson & McElheran, 2016).

Аҳолининг қариши ва авлодлар алмашинуви каби ишчи кучи таркибидаги ўзгаришлар меҳнат самарадорлигига таъсир қилади. Блоом ва бошқалар томонидан тадқиқот (2019) қариган ишчи кучининг унумдорлик даражасини сақлаб қолишдаги қийинчиликларга қандай олиб келиши мумкинлигини муҳокама қилади (Bloom, and other, 2019).

Хўжалик юритувчи субъектлардаги маданият ва бошқарув услуги меҳнат самарадорлигига сезиларли таъсир кўрсатади. ЎРеиллй ва Пфеффер (2000) томонидан олиб борилган тадқиқотлар меҳнат унумдорлигини оширишда ижобий ташкилот маданияти, ходимларни жалб қилиш ва етакчилик амалиётининг муҳимлигини таъкидлайди.

Ҳукумат сиёсати, жумладан, меҳнат қонунлари, солиққа тортиш ва субсидиялар меҳнат самарадорлигини шакллантириши мумкин. Бассанини ва Дувал (2006) томонидан олиб борилган тадқиқотлар меҳнат бозори қоидаларининг унумдорликка таъсирини ўрганиб, мослашувчан меҳнат бозорлари самарадорликни ошириши мумкинлигини кўрсатади.

Глобаллашган дунёда иқтисодиётларнинг ўзаро боғлиқлиги меҳнат самарадорлигига таъсир қилиши мумкин. Балдвин (2016) томонидан таҳлил қилинган халқаро савдо шаклларидаги ўзгаришлар иқтисодий субъектларда бандлик ва самарадорликнинг ўзгаришига олиб келиши мумкин.

Таълим ва малака оширишга инвестициялар меҳнат самарадорлигини ошириш учун жуда муҳимдир. Ҳанушек ва Воессманн (2009) томонидан олиб борилган тадқиқотлар таълим сифати ва меҳнат унумдорлиги ўртасида кучли ижобий муносабатлар мавжудлигини кўрсатади.

Иқтисодий цикллар, жумладан, таназзул ва иқтисодий бумлар меҳнат самарадорлигига бевосита таъсир қилади. Рамей ва Шапиро (2001) каби олимлар меҳнат унумдорлигининг циклик табиатини ва унинг бизнес цикллари билан боғлиқлигини ўрганди.

Технологик ўзлаштириш тезлиги ва даражаси, шу жумладан жараёнларни рақамлаштириш Муро ва Максим (2017) каби олимлар томонидан ўрганилади. Рақамли технологиялар операцияларни соддалаштириши ва меҳнат самарадорлигини ошириши мумкин, деган хулоса шакллантирилади²³³.

Ходимларнинг фаровонлиги ва иш ва ҳаёт мувозанати меҳнат самарадорлигига таъсир қилувчи омиллар сифатида тобора кўпроқ эътироф этилмоқда. Грeенхаус ва бошқалар (2003) томонидан олиб борилган тадқиқот соғлом иш ва ҳаёт мувозанати қандай қилиб юқори маҳсулдорликка олиб келиши мумкинлигини муҳокама қилади.

Экологик барқарорлик амалиётлари меҳнат самарадорлигига таъсир қилиши мумкин. Портер ва ван дер Линде (1995) томонидан олиб борилган тадқиқотларда "яшил маҳсулдорлик" тушунчаси ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш амалиётлари самарадорликни оширишга қандай ёрдам бериши мумкинлиги ҳақида тушунча берилган.

Тадқиқот методологияси.

Тадқиқот методологияси асосий икки босқичдан иборат:

1. Меҳнат кўрсаткичларини тўплаш ва таҳлил қилиш.
2. Меҳнат кўрсаткичларининг самарадорлигини ошириш учун тавсиялар ишлаб чиқиш.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Меҳнат кўрсаткичларини тўплаш ва таҳлил қилиш, уларнинг иқтисодий фаолиятни баҳолашдаги ўрни ва аҳамиятини яхшилашга хизмат қилади. Тўғри таҳлил қилинган кўрсаткичлар асосида самарали қарорлар қабул қилиш ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш мумкин бўлади.

Тадқиқот натижаларига кўра, меҳнат кўрсаткичларини таҳлил қилишнинг қуйидаги методлари самарали деб топилди:

- Меҳнат унумдорлигини баҳолаш учун интеграл кўрсаткичлар қўллаш.
- Меҳнат самарадорлигини аниқлашда компютерлашган таҳлил усулларида фойдаланиш.
- Меҳнат ресурсларининг самарали фойдаланишини баҳолаш учун инновацион кўрсаткичларни жорий этиш.

Меҳнат унумдорлигини тўғри баҳолаш хўжалик юритувчи субъектларнинг самарадорлигини ошириш учун муҳим аҳамиятга эга. Бу мақсадда интеграл кўрсаткичлардан фойдаланиш самарали ҳисобланади, чунки улар меҳнат унумдорлигини кенг кўламда баҳолаш имконини беради. Интеграл кўрсаткичлар меҳнат унумдорлигининг турли жиҳатларини ўзида акс эттириб, умумий ҳолатни кўрсатади.

Интеграл кўрсаткичлар бир неча алоҳида кўрсаткичларнинг ўртача ёки ўзаро боғлиқликдаги қийматларини бирлаштириб, умумий меҳнат унумдорлигини аниқлаш учун ишлатиладиган комплекс кўрсаткичлардир. Ушбу кўрсаткичлар меҳнат ресурсларининг самарадорлигини кўрсатишда муҳим роль ўйнайди.

Меҳнат унумдорлигини баҳолаш учун қуйидаги интеграл кўрсаткичлардан фойдаланиш мумкин:

Ишлаб чиқариш кўрсаткичлари: Ишлаб чиқариш ҳажми, маҳсулотлар ёки хизматлар миқдори.

²³³ <https://www.brookings.edu/articles/automation-and-artificial-intelligence-how-machines-affect-people-and-places/>

Иқтисодий кўрсаткичлар: Даромадлар, фойда, меҳнат самарадорлиги.

Меҳнат харажатлари: Меҳнатга тўланадиган маош, кўшимча харажатлар, ишлаб чиқариш харажатлари.

Иш шароити ва хавфсизлик: Ходимларнинг ишлаш шароити, меҳнат муҳофазаси, авариялар сони.

Интеграл кўрсаткичларни ҳисоблашда қуйидаги усуллар қўлланилади:

- **Ўртача арифметик қийматлар усули:** Бир неча алоҳида кўрсаткичларнинг ўртача қийматини ҳисоблаш.

- **Вазнли ўртача қийматлар усули:** Ҳар бир кўрсаткичнинг муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда вазнли ўртача қийматни ҳисоблаш.

- **Индекс усули:** Алоҳида кўрсаткичларнинг ўзгаришларини кўрсатувчи индекслардан фойдаланиш.

Интеграл кўрсаткичларни қўллаш қуйидаги афзалликларга эга:

- **Кенг кўламда баҳолаш:** Турли кўрсаткичларни бирлаштириш орқали умумий меҳнат унумдорлигини баҳолаш имконини беради.

- **Тушунарлилик:** Маълумотларни умумий кўрсаткичлар орқали соддалаштириш, раҳбарият ва бошқа манфаатдор томонлар учун осон тушуниш имконини яратади.

- **Солиштириш имконияти:** Турли вақт даврларидаги ёки турли субъектлардаги меҳнат унумдорлигини осон таққослаш имконини беради.

Инновацион кўрсаткичлар – бу меҳнат ресурсларининг самарадорлигини ва уларнинг иқтисодий фаолиятга таъсирини баҳолаш учун ишлатиладиган янги ёки яхшиланаётган методлар ва кўрсаткичлардир. Улар меҳнат унумдорлигини ошириш ва иш жараёнларини оптималлаштиришга қаратилган.

Инновацион кўрсаткичлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- **Қўшилган қиймат меҳнати (ҚҚМ):** Бу кўрсаткич ҳар бир ходим томонидан қўшилган қийматни баҳолаш учун ишлатилади. ҚҚМ маҳсулот ёки хизматнинг қийматини ишлаб чиқариш жараёнидаги ҳар бир босқичда қўшилган қийматни ҳисоблаш орқали аниқланади.

- **Меҳнат кўрсаткичларининг рақамли индекси (МКРИ):** Меҳнат самарадорлигини рақамли усуллар орқали баҳолаш учун ишлатиладиган индекс бўлиб, иш жараёнларининг автоматизацияси ва рақамли технологиялардан фойдаланиш натижасида ошган самарадорликни кўрсатади.

- **Ходимлар қониқиш кўрсаткичи (ХҚК):** Ходимларнинг ишдан қониқиш даражасини баҳолаш учун ишлатилади. Бу кўрсаткич ходимлар мотивацияси ва уларнинг ишлаб чиқариш самарадорлиги ўртасидаги боғлиқликни аниқлашда ёрдам беради.

Инновацион кўрсаткичларни амалиётга жорий этиш қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

Қандай инновацион кўрсаткичларни жорий этиш кераклигини аниқлаш. Бунинг учун ташкилотнинг эҳтиёжлари ва имкониятларини ўрганиш зарур.

Зарур бўлган маълумотларни йиғиш ва таҳлил қилиш. Бу босқичда ички ахборот тизимлари, сўровномалар ва бошқа манбалардан фойдаланилади.

Инновацион кўрсаткичларни ҳисоблаш ва таҳлил қилиш учун тегишли методлардан фойдаланиш. Бу босқичда математик моделлар ва статистик усуллар қўлланилиши мумкин.

Ҳисобланган кўрсаткичларни графиклар, диаграммалар ва жадваллар орқали кўрсатиш.

Инновацион кўрсаткичларни жорий этиш қуйидаги афзалликларга эга:

Меҳнат ресурсларининг самарадорлигини ошириш ва ишлаб чиқариш жараёнларини оптималлаштириш имконини беради.

Инновацион кўрсаткичлар натижасида меҳнат ресурсларининг ҳолати ва уларнинг самарадорлиги аниқ ва тушунарли бўлади.

Ходимларнинг ишдан қониқиш даражасини ошириш орқали уларнинг меҳнат унумдорлигини яхшилаш.

Инновацион кўрсаткичларни амалиётда қўллаш учун қуйидаги чораларни кўриш мумкин:

- **Ходимларнинг малакасини ошириш:** Инновацион кўрсаткичлардан фойдаланиш учун ходимларнинг билим ва кўникмаларини ошириш.

- **Рақамли технологиялардан фойдаланиш:** Меҳнат ресурсларини баҳолашда рақамли технологиялар ва автоматизациядан фойдаланиш.

- **Меҳнат жараёнларини қайта кўриб чиқиш:** Иш жараёнларини инновацион кўрсаткичлар асосида қайта ташкил қилиш ва оптималлаштириш.

Инновацион кўрсаткичларни жорий этиш меҳнат ресурсларининг самарали фойдаланишини оширишга ёрдам беради ва хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий самарадорлигини яхшилашга хизмат қилади.

Хулоса ва таклифлар

Меҳнат кўрсаткичлари таҳлилни такомиллаштириш хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Бунинг учун меҳнат кўрсаткичларининг доимий мониторинги ва таҳлилни олиб бориш, инновацион усулларни жорий этиш зарур.

- Меҳнат кўрсаткичлари таҳлилни автоматлаштириш ва компьютерлашган тизимлардан фойдаланиш.

- Меҳнат ресурсларининг самарали фойдаланишини таъминлаш учун ходимларнинг малакасини ошириш ва уларни рағбатлантириш дастурларини жорий этиш.

- Меҳнат кўрсаткичларини таҳлил қилиш учун инновацион ва замонавий методларни қўллаш.

Адабиётлар / Литература / Reference:

Andrea Bassanini & Romain Duval, (2006). "Employment Patterns in OECD Countries: Reassessing the Role of Policies and Institutions," *OECD Economics Department Working Papers* 486, OECD Publishing.

Baldwin, Richard. (2016). "The World Trade Organization and the Future of Multilateralism." *Journal of Economic Perspectives*, 30 (1): 95-116.

Bloom, Nicholas, Erik Brynjolfsson, Lucia Foster, Ron Jarmin, Megha Patnaik, Itay Saporta-Eksten, and John Van Reenen. (2019). "What Drives Differences in Management Practices?" *American Economic Review*, 109 (5): 1648-83.

Brynjolfsson, Erik & McElheran, Kristina. (2016). *Data in Action: Data-Driven Decision Making in U.S. Manufacturing*. SSRN Electronic Journal. 10.2139/ssrn.2722502.

Greenhaus, Jeffrey & Collins, Karen & Shaw, Jason. (2003). *The relation between work-family balance and Quality of Life*. *Journal of Vocational Behavior*. 63. 510-531. 10.1016/S0001-8791(02)00042-8.

Hanushek, Eric & Woessmann, Ludger. (2009). *Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation*. *Journal of Economic Growth*. 17. 10.1007/s10887-012-9081-x.

O'Reilly, Charles & Pfeffer, Jeffrey. (2000). *Hidden Value: How Great Companies Achieve Extraordinary Results with Ordinary People*.

Porter, Michael E., and Claas van der Linde. (1995). "Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship." *Journal of Economic Perspectives*, 9 (4): 97-118.

Valerie A. Ramey & Matthew D. Shapiro, (2001). "Displaced Capital: A Study of Aerospace Plant Closings," *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, vol. 109(5), pages 958-992, October.